

Flygtningenævnets baggrundsmateriale

Bilagsnr.:	447
Land:	Serbien
Kilde:	Landinfo.
Titel:	Temanotat. Serbia: Situasjonen for internt fordrevne (del II).
Udgivet:	26. august 2009.
Optaget på baggrundsmaterialet:	8. oktober 2009.

Temanotat

**Serbia: Situasjonen for internt
fordrevne (del II)**

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) skal som faglig uavhengig enhet innhente og analysere informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet, Utlendingsnemnda og Arbeids- og inkluderingsdepartementet til enhver tid har behov for kunnskap om for å kunne løse sine oppgaver.

Landinfos rapporter og temanotater er basert på opplysninger fra både offentlige og ikke offentlige kilder. Opplysningene er innsamlet og behandlet i henhold til kildekritiske standarder. Kilder som av ulike grunner ikke ønsker å bli offentliggjort, er ikke nevnt ved navn.

Opplysningene som blir lagt fram i rapportene og temanotatene, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i utlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos rapporter og temanotater er heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som rapportene omhandler.

© Landinfo 2009

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.

Alle henvendelser om Landinfos rapporter kan rettes til:

Landinfo

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon

Storgaten 33 A

Postboks 8108 Dep

N-0032 Oslo

Tel: 23 30 94 70

Fax: 23 30 90 00

E-post: mail@landinfo.no

www.landinfo.no

SUMMARY

This report is one of two reports by the Norwegian Country of Origin Information Centre about the situation for internally displaced persons (IDPs) in Serbia. The reports cover topics of particular interest to the Immigration Authorities in Norway. The information provided is based on public reports and on information given to the Country of Origin Information Centre on two fact-finding missions to Serbia in November 2007 and April 2005. Please be informed that the report is not exhaustive. For further information please consult the reference list.

This report is mainly covering the access to work, education, health service, social benefits, freedom of movement and gives some information regarding the socio-economic situation of the internally displaced in Serbia proper. The information provided shows that internally displaced persons in principle should enjoy the same legal rights as all citizens of Serbia. Many IDPs are, however, not able to access these services. This is in particular related to problems in obtaining necessary public documents.

SAMMENDRAG

Notatet tar sikte på å gi en fremstilling av situasjonen for de såkalte internt fordrevne fra Kosovo i Serbia. Notatet er rettet mot brukerne i utlendingsforvaltningen, og det tar først og fremst opp problemstillinger som har vist seg å være av betydning i behandlingen av asylsøknader/klagesaker for personer opprinnelig fra Kosovo, særlig kosovoserbere.

Notatet baserer seg i hovedsak på offentlig tilgjengelige rapporter samt opplysninger Landinfo har innhentet direkte fra ulike NGOer bl.a. på tjenestereiser til Serbia. Herværende fremstilling er ikke uttømmende. Det foreligger en rekke til dels svært omfattende rapporter om temaer knyttet til situasjonen for de internt fordrevne i Serbia. For eventuell videre fordypning vises det til referanselisten.

I dette notatet vil Landinfo ta for seg de internt fordrevnes rett til deltakelse i valg, arbeid, utdanning, helse, sosiale ytelser og tilgang til domstolene. Det gis videre informasjon om hvordan forhold i Kosovo er av betydning for situasjonen for de internt fordrevne, om innkvarteringen samt den sosioøkonomiske situasjonen og humanitær bistand for denne gruppen.

Dette notatet er et av to temanotat om situasjonen for internt fordrevne i Serbia.

INNHold

1. Innledning	5
2. Rett til å delta i valg	5
3. Rett til arbeid.....	6
4. Rett til pensjon	8
5. Rett til utdanning	9
6. Rett til helsetjenester	10
7. Rett til sosiale ytelser	12
8. Domstolsadgang	13
9. Forhold i Kosovo som påvirker internt fordrevne i Serbia	13
10. Innkvartering av iDPs: kollektivsentre.....	14
11. Sosioøkonomiske forhold og humanitær bistand.....	15
12. Referanser	18

1. INNLEDNING

Kosovo erklærte seg selvstendig 17. februar 2008, og ble formelt anerkjent av Norge 28. mars 2008 (Utenriksdepartementet 2008). 62 land har pr. august 2009 anerkjent Kosovo som selvstendig stat.¹

Ettersom Serbia og Kosovo nå anses som to atskilte nasjonale enheter, og på bakgrunn av de respektive lands statsborgerskapslovgivning, har norske utlendingsmyndigheter lagt til grunn at borgere av Kosovo også er borgere av Serbia, og at de således har to statsborgerland (Utlendingsnemnda 2009). Serbia anser derimot Kosovo som en del av Serbia.

I dette notatet omtales fortsatt personer som opprinnelig kommer fra Kosovo, men som har tatt opphold i Serbia, som internt fordrevne (IDP).

Borgere av Serbia med opprinnelse fra Kosovo har i utgangspunktet samme rettigheter som andre borgere av republikken Serbia. De internt fordrevne kan imidlertid bli ofre for sosial diskriminering, og befinner seg ofte i en vanskelig sosioøkonomisk situasjon. Fordrevne rom vil i denne sammenhengen være i en særlig sårbar stilling. Sosial diskriminering er imidlertid ikke tema for dette notatet.

Det skal videre påpekes at det ikke utelukkende er forhold som kontrolleres av myndighetene i Serbia som vil være avgjørende i forhold til de internt fordrevnes rettighetssituasjon. Også forhold i Kosovo kan virke diskriminerende i forhold til de internt fordrevne i Serbia.

Internt fordrevne fra Kosovo som vender tilbake til Serbia etter opphold i tredjeland blir ikke anerkjent som internt fordrevne av serbiske myndigheter.

2. RETT TIL Å DELTA I VALG

Internt fordrevne fra Kosovo i Serbia har samme stemmerett som øvrige borgere av Serbia. Utøvelse av stemmeretten krever gyldig serbisk nasjonalt ID-kort. I Serbia har de internt fordrevne fått avgi stemme på stedet der de er midlertidig bosatt. De internt fordrevne har kunnet delta i flere valg i Serbia, herunder valgene til nasjonalforsamling i 2000, 2003 og 2007 samt presidentvalgene i 2002, 2003 og 2004.

De internt fordrevne hadde også rett til å delta i lokalvalgene i Kosovo i oktober 2002. Statistikk viser imidlertid at bare 14 % av de internt fordrevne deltok. Det var flere oppfordringer til boikott av valget fra serbisk side.

¹ På hjemmesiden til Kosovos president finnes det en oversikt over stater som har anerkjent Kosovo: <http://www.president-ksgov.net/?id=5,67,67,67,e,749> [lastet ned 21. august 2009].

I valget til Kosovos forsamling i november 2001 deltok 47 % av serberne i Kosovo og 57 % av de internt fordrevne serberne (IMDC 2007). I de senere års valg til Kosovos forsamling (i henholdsvis 2005 og 2007) var det derimot meget lav serbisk deltakelse. Den lave deltakelsen i 2005 medførte at kosovoserberne ikke fikk noen direkte valgt representant² i forsamlingen (IMDC 2007). Samme forhold gjorde seg gjeldende for valget i november 2007.

Det skal arrangeres lokalvalg i Kosovo i november 2009. Mye tyder på at den serbiske valgdeltakelse blir lav.

3. RETT TIL ARBEID

Internt fordrevne i Serbia har i prinsippet lik rett til arbeid som andre republikkborgere.

I en rapport fra 2006 vises det til at arbeidsløsheten blant de internt fordrevne i Serbia er 49 % i motsetning til 32 % av befolkningen for øvrig. Av de internt fordrevne er 25 % sysselsatt i den uformelle sektoren, mot 13 % av befolkningen for øvrig (UNDP 2006). Ugunstige økonomiske tider innebærer imidlertid begrenset tilgang til formelt arbeid. Svært mange arbeider i den uformelle sektor – i den grå økonomien. Tall fra 2003 viste at de internt fordrevne hadde følgende inntektskilder i Serbia: Den grå økonomien alene: 35-45 %, regulær inntekt og grå økonomi: 15-20 %, sosiale ytelser og grå økonomi: 15-25 %, sosiale ytelser og humanitær støtte: 5-15 % (ICRC 2003). En undersøkelse fra UNDP fra 2006 som IDMC gjengir, viser til at blant flyktninger og IDPs arbeider 25 % for staten, 17 % mottar pensjon og 13 % arbeider i det private næringsliv. IDMC viser til at i UNDPs undersøkelse utgjorde internt fordrevne rom 17 %, men at det ikke ble skilt ut tall for rom og andre grupper internt fordrevne i undersøkelsen (UNDP 2006). Familier som baserer sine inntekter på den uformelle sektoren er sårbare. Arbeidsgiverne i uformell sektor betaler ikke pensjon, sosial- og helseforsikring.

Mange av problemene knyttet til manglende formelt arbeid har sin årsak i manglende arbeidsregistreringsbok (UNHCR/PRAxis 2007). Arbeidsboken er et personlig dokument som registrerer ansettelsesforholdet, og som den aktuelle arbeidsgiveren beholder til arbeidsforholdet er avsluttet.³ Internt fordrevne som var ansatt i Kosovo,

² Minoritetene i Kosovo er sikret 20 faste plasser i Kosovos forsamling. I forsamlingen valgt i 2005 møtte imidlertid bare to representanter for kosovoserberne, da SLKM boikottet arbeidet i forsamlingen. Etter valget i 2007 er flere serbiske partier representert (SDS KiM, SLS, New Democracy, SNSDKiM, SNS og SKMS). Andre minoriteter som ikke boikottet valget i november 2007, sikret fire representanter i forsamlingen i tillegg til de 10 direkte oppnevnte. Dette gjaldt PDAK(askali), Vakati og SDA (bosnjak) samt KDTP (tyrkisk).

³ Ifølge ILO (Webfusion.ilo.org – CEACR) heter det i Section 128 av den serbiske Labour Law (2001) at "...an employee shall have an employment booklet and shall deliver it to the employer when establishing employment". I noe informasjon kan det synes å fremgå at en slik arbeidsbok kun er knyttet til ansettelse i offentlige foretak. ICRC viser imidlertid til at "*Lack of access to personal employment record documents (working booklets) which were left behind in Kosovo based companies (Landinfos fremheving) prevent a majority of the IDPs from claiming their benefits, pensions, obtaining new regular employment or registering as unemployed.*" Ambassaden i Beograd har

og som ikke har fått med seg sin arbeidsregistreringsbok fordi arbeidsforholdet ikke var avsluttet, kan få problemer i forbindelse med å skaffe nytt regulært arbeid og få registrert seg som arbeidsledige. Dokumentet har også betydning for pensjonsutbetaling. Manglende tidligere arbeidsbok innebærer at vedkommende ikke vil kunne ha en bekreftelse på arbeidsforhold fra Kosovo, som vil kunne påvirke størrelsen på pensjonsutbetaling. Videre er det slik at uregistrerte arbeidstagere ikke bidrar til pensjonsfond⁴ og ikke har sosial- og helseforsikring (UNHCR/PRAXIS 2007).

I forbindelse med flukten fra Kosovo har mange internt fordrevne mistet sin arbeidsbok. Andre har dratt fra Kosovo uten å få med seg sine arbeidsbøker og senere kan disse bøkene ha blitt ødelagt. Internt fordrevne som var ansatt i Kosovo-avdelinger av statlige foretak fra Serbia, har derimot vært i stand til å få utlevert arbeidsbøker med registrering av gyldig opphør av arbeidsforholdet (IDMC 2007).

Internt fordrevne fra Kosovo som ikke er i besittelse av sin tidligere arbeidsbok, må gjennomgå tidkrevende prosedyrer for å få utstedt ny arbeidsbok. Mangel på arbeidsrelaterte dokumenter (som vitnemål⁵ og M4 skjema⁶) gjør at de internt fordrevne ofte ikke vil være i stand til å fremlegge nødvendige dokumenter for slik utstedelse. Dette gjelder både i forbindelse med utstedelse av ny arbeidsbok og i tilknytning til utstedelse av arbeidsbok for første gang. Dersom den internt fordrevne som ønsker å få utstedt ny arbeidsbok, er arbeidsledig og ikke kan dokumentere noe arbeidsforhold, skal utstedelse av ny arbeidsbok, ifølge regelverket, finne sted i den kommunen vedkommende er permanent bosatt. Dette vil ofte være i Kosovo. Dersom vedkommende derimot har ett arbeidsforhold, skal utstedelse av ny arbeidsbok finne sted i den kommunen der vedkommende er sysselsatt. Det har vist seg at det foreligger ulik praksis med hensyn til utstedelse av arbeidsbok for IDPs som ikke kan dokumentere noe arbeidsforhold, ved kontakt med myndighetene i den kommunen der de er midlertidig bosatt. Noen kommuner har forenklet sine prosedyrer, mens andre har en restriktiv praksis. Dette innebærer at det er ulik behandling av IDPs bosatt i ulike kommuner i Serbia. En ny arbeidsbok vil uansett ikke inneholde opplysninger om tidligere arbeidsforhold (UNHCR/PRAXIS 2007, PRAXIS 2009).

Fra 2006 har det vært et krav om personlig fremmøte for å skaffe original arbeidsbok fra Kosovo Pension Administrasjon. En fullmektig (f.eks PRAXIS) kan kun få kopi av arbeidsboken. Kopi av arbeidsbøker fra Kosovo er uten bevisverdi i Serbia. For å skaffe arbeidsboken, må den enkelte fremlegge arbeidsbokens registreringsnummer og kopi av pensjonsutbetaling dersom slik betaling fant sted før 1999. Dersom

gjennom sin advokatkontakt avklart at kravet om arbeidsbok gjelder alle ansatte både i privat og offentlig sektor.

⁴ Den serbiske staten vil kompensere for manglende innbetaling i perioden 1991-2003. Dette gjelder generelt, og det er uklart hvor mange IDPs som vil kunne godgjøre seg dette.

⁵ Det er problematisk å få utstedt vitnemål fra enkelte fakulteter ved Universitetet i Pristina.

⁶ M4 skjemaet utstedes av det serbiske pensjonsfondet. M4 må fremlegges i original for å kunne beregne pensjonen. M4 inneholder opplysninger om all innbetaling av pensjon som arbeidsgiveren har gjort. Serbiske myndigheter godtar ikke M4 dokumenter utstedt av Kosovos pensjonsfond. En egen gruppe er nedsatt i det serbiske pensjonsfondet for å se på dette problemet, og en anbefaling om fleksibilitet er blitt gitt av "Ministry of Labour and Social Policy".

vedkommende ikke kjenner registreringsnummeret, må vedkommende kontakte sin tidligere arbeidsgiver i Kosovo. Tidligere arbeidsgivere er ofte ikke i stand til å frembringe dette (UNHCR/PRAXIS 2007).

For å bli registrert som arbeidsledig hos det serbiske “National Employment Bureau” og få tilgang til arbeidsledighetsstøtte, skal de internt fordrevne fremlegge arbeidsbok, vitnemål og IDP-registreringsbevis. Det er imidlertid slik at praksis varierer ulike kommuner imellom med hensyn til dokumentkrav. Kravet til vitnemål kan ved enkelte kontorer erstattes av vitneerklæringer. Dette innebærer at det også på dette punkt er ulik behandling av IDPs bosatt i ulike kommuner i Serbia (UNHCR/PRAXIS 2007, PRAXIS 2009).

Arbeidsledige som ikke kan fremlegge dokumentasjon på utdanning, kan bli tvunget til å ta arbeid som ikke er i samsvar med deres kvalifikasjoner. Statusen til person som blir økonomisk kompensert da de tidligere var ansatt i statlig virksomhet i Kosovo, er uklar. Det synes som de ikke blir ansett som arbeidsledige, men at de samtidig kan bli fratatt kompensasjonen dersom de får arbeid i Serbia (PRAXIS 2009)

4. RETT TIL PENSJON

Svært mange eldre internt fordrevne har uoverkommelige problem knyttet til pensjonsrettigheter, dette gjelder dog ikke personer som fikk avklart sine pensjonsrettigheter før 1999. Mange internt fordrevne vil således få utbetalt lavere pensjon enn de ellers ville ha vært berettiget til. Det vil ofte være problematisk å dokumentere utdanning, tjenestetid og innbetalt pensjonspremie grunnet manglende arbeidsregistreringsbok og dokument på innbetalt pensjon (M4-dokumentet). I tillegg var det ofte slik at arbeidsgivere i Kosovo ikke oppfylte pliktene knyttet til konkret innbetaling av pensjonspremiene. Dette er det imidlertid blitt kompensert for ved en egen lov fra 2005 som regulerer at Serbia har påtatt seg ansvaret for manglende innbetalinger i periode 1991-2003.⁷ PRAXIS er imidlertid ikke kjent med om internt fordrevne har fått pensjonsutbetalinger i samsvar med dette regelverket. Eventuell rettslig oppfølging av pensjonskrav skal føres for de delokaliserte domstolene som erfaringsmessig, bare sporadisk avviker rettsforhandlinger.

Pensjonsregistrene ble delokalisert i 1999, men registrene er ufullstendige, serbiske myndigheter innhenter ikke dokumenter for oppdatering og det skjer ingen dokumentasjonsutveksling med myndighetene i Kosovo. I tillegg er det erfaring for at Serbias pensjonsfond har håndhevet bestemmelsene knyttet til dokumentasjonskrav på en så rigid måte, at ansvarlig departement har gitt instruks om en mer fleksibel håndtering og aksept for alternativ dokumentasjon. PRAXIS er ikke kjent med om denne instruksjonen etterleves (PRAXIS 2009).

⁷ Law on Payment of Contributions for Pensions and Disability Insurance for Certain Categories of Insured.

5. RETT TIL UTDANNELSE

Skolegang er gratis for de internt fordrevne i Serbia. Det skal kun være mulig å gå på skole i den kommunen der familien er bostedsregistrert. For å få skolegang må elevene forevise fødselsattest og foreldrenes ID-kort (Minority Rights Centre, intervju april 2005). Problem med manglende dokumenter blir ofte løst. IDP-barna kan bli innskrevet i skolen uten fremleggelse av fødselsattest dersom det dokumenteres at det er søkt om dette (UNHCR/PRAXIS 2007, PRAXIS 2009). 92 % av IDP-barna i skolepliktig alder (til 15 år) deltar i undervisningen. Det nasjonale gjennomsnittet var på 97,4 %. Store ressursmangler i skolesektoren har påvirket kvaliteten på undervisningen i negativ retning (IMDC 2007). Blant de internt fordrevne er 94,2 % i stand til å lese og skrive, mens tilsvarende tall for befolkningen for øvrig er 98,9 % (UNDP 2006).

I en undersøkelse fra 2001 opplyste 16,5 % av de internt fordrevne at de hadde opplevd ulike administrative hindringer og vanskeligheter i forbindelse med å registrere barna i skolen. I samme undersøkelse opplyste 2,6 % at barna hadde vært utsatt for ydmykende behandling ved for eksempel at de internt fordrevne elevene ble segregert i egne klasser (IMDC 2005). Manglende tilgang på vitnemål fra Kosovo vanskeliggjør tilgang til videregående skolegang i Serbia. Ødelagte eller forsvunne vitnemål gjør at IDPs ikke er i stand til å dokumentere sine kvalifikasjoner. IDPs henvises i denne forbindelse til ofte dyre domstolsprosedyrer. Domstolspraksis varierer, og for noen domstolars vedkommende, blir slike saker avvist. I tillegg anerkjennes ikke vitnemål fra Kosovo republikk (UNHCR/PRAXIS 2007, PRAXIS 2009).⁸

Det er langt vanskeligere å få rombarn til å møte til regulær skolegang enn andre internt fordrevne. Mange albansk- og romanestående barn i skolene i Serbia møter også en språklig barriere (IMDC 2007). Hele 74,6 % av IDP-foreldre med RAE-bakgrunn⁹ innskriver ikke sine barn i skolen. Til sammenligning er 66,2 % av rombarna og 86,7 % av de aller fattigste barna i Serbia innskrevet i grunnskolen (IMDC 2007). Undersøkelser viser ulike former for diskriminering av rombarn i serbisk skole (UNHCR/PRAXIS 2007). Mange rombarn blir diskriminert og sendt til skoler eller klasser for tilbakestående. På den annen side finnes det skoler hvor det er mulig å ta igjen tapt skolegang, blant annet for å kunne hjelpe eldre rombarn som ikke har hatt skolegang eller kun manglende skolegang til å få en utdanning. Den tidlige familieetableringen blant romfolket, det forhold at mange ikke kjenner til dette tilbudet samt det forhold at skolegang ofte ikke har høy prioritet blant romer, har gjort at tilbudet ikke har blitt benyttet slik som ønskelig (Minority Rights Centre, intervju 2005).

I en brosjyre som er utarbeidet av serbiske myndigheter og som leveres ut til hjemvendte IDPs fra tredjeland på flyplassen i Beograd, heter det at for å få en elev innskrevet i skolen, må foreldre eller foresatte (guardian) presentere fødselsattest,

⁸ Det skal imidlertid ifølge PRAXIS foreligge en regjeringsbeslutning fra oktober 2008 som anerkjenner dokumenter fra Universitetet i Pristina dersom dokumentet har et UNMIK-stempel.

⁹ Forkortelsen RAE står for romer, ashkaliere og egyptere.

bostedsregistreringsbevis (certificate of residence) utstedt av politiet og dokumentasjon på helsekontroll av barnet (Agency for Human and Minority Rights of the Government of Serbia 2007). Serbias utdanningsdepartement skal ha kommet med en uttalelse i mars 2007 om at barn uten nødvendig dokumentasjon bør aksepteres i skolesystemet slik at de får skolegang. Den enkelte skole har imidlertid "selvstyre" på dette området, og uttalelsen fra departementet blir sett på som en ren anmodning som i ulik grad følges opp. Noen skoler tolererer at elevene får starte på skolen uten at familien er bostedsregistrert. For å få nødvendig vitnemål, må foreldrene ha skaffet nødvendig dokumentasjon. Hjemvendte IDPs fra tredjeland kan oppleve at skoledokument utstedt i utlandet ikke aksepteres som dokumentasjon på kvalifikasjon uten at dokumentene er oversatt til serbisk (Minority Rights Centre, intervju 2007).

Offisiell godkjenning av skoledokumenter skjer gjennom Ministry of Education and Sport, og det må betales en administrativ avgift. I den nevnte brosjyre gjøres det nærmere rede for fremgangsmåte og adresse for hvor søknaden om godkjenning av utenlandske skoledokumenter skal sendes. Det gjøres også rede for reglene for unntak for betaling og hvilken dokumentasjon som da kreves. Eleven kan starte sin undervisning før godkjenning av dokumentene er mottatt (Agency for Human and Minority Rights of the Government of Serbia 2007).

6. RETT TIL HELSETJENESTER

I utgangspunktet har alle internt fordrevne IDPs med registreringsbevis rett til gratis helsetjenester innenfor den offentlige helsetjenesten (UNHCR/PRAXIS 2007). Generelt for befolkningen for øvrig skal egenandeler ikke betales av barn, eldre over 65 år, personer som mottar sosialstøtte, invalide, kreftpasienter, gravide, barn og krigsinvalidere (ICRC 2003). For å kunne få tilgang på gratis helsetjeneste har de internt fordrevne frem til februar 2009 fått utstedt et eget sertifikat som ga slik tilgang og som måtte fornyes hver tredje måned. Nå vil de internt fordrevne få utstedt en helsebok på linje med andre borgere i Serbia. Denne helseboken må fornyes hver sjette måned. PRAXIS antar at det vil bli krav om fremleggelse ID-registreringskort for internt fordrevne og dokumentasjon på bostedsregistrering for å få utstedt en slik helsebok (PRAXIS 2009). Helseboken vil bli utstedt av et sosialsenter, eller såkalt Center for Social Welfare. PRAXIS (e-post august 2009) har bekreftet at utstedelse av disse helsebøkene for internt fordrevne startet opp i mars 2009:

According to information Praxis possesses, the issuance of new health booklets for internally displaced persons started in March 2009. When requesting issuance of health booklets, the IDPs should bring with them and present for inspection the certificate on registered temporary residence, IDP card and ID card, as well as the certificate for exercising health protection and other rights from health insurance (which they have been using up to that moment). This certificate is then returned to the beneficiary, but crossed out and not for further use. Health booklet is issued for a period of up to 6 months, depending

on basis of health insurance, and there are no obstacles in obtaining health booklets for persons who possess complete documentation.

En egen bestemmelse i Serbias helselov skal sikre retten til helsetjeneste for rom. PRAXIS viser imidlertid til at prosedyrereglene krever at det fremlegges dokumentasjon på midlertidig bosted og at dette bidrar til at mange rom likevel ikke har tilgang til helsetjenester (PRAXIS 2009). Tilgang til helsetjeneste for internt fordrevne RAE er et alvorlig problem grunnet manglende dokumenter. Ifølge en undersøkelse gjennomført av Minority Rights Centre var 51,3 % av internt fordrevne rom uten helsekort, og hele 74 % av alle internt fordrevne rombarn var ikke dekket av et helsekort (UNHCR/PRAXIS 2007).

[...] a great number of Roma IDPs who live in illegal settlements on the territory of Serbia do not have the possibility to register temporary residence and are, thus, deprived of access to health protection. Even though the Law on Health Insurance prescribes that persons of Roma nationality, who due to their traditional way of life do not have registered permanent or temporary residence, can become beneficiaries of health insurance on easier conditions (by giving a statement that they are of Roma nationality), the Instruction Manual brought with this Law derogates the above-mentioned provision of the Law because it requires the beneficiaries to submit a certificate on registered temporary residence with the statement. Praxis has already addressed the Ministry of Health with the request for interpretation of these provisions and will continue to lobby for abolishing these requirements relating to registration of temporary residence (PRAXIS, e-post august 2009)

12 % av flyktninger og IDPs skal ha opplevd å ha blitt nektet helsehjelp grunnet manglende dokumenter (IMDC 2007). I en undersøkelse fra 2007 fremgår det imidlertid at andelen internt fordrevne med manglende helseforsikring er 6 %. Dette tallet er tilsvarende for befolkningen for øvrig (Statistical Office of Serbia 2009).

Regioner med et stort antall internt fordrevne får ikke nødvendige finansielle ressurser til å håndtere situasjonen med en økt befolkning. Mangelfull registrering av de internt fordrevne hos lokale helsemyndigheter bidrar til manglende medisinsk oppfølging (UNHCR/PRAXIS 2007, PRAXIS 2009). Regulære helsetjenester vil kun bli gitt i den kommunen der den internt fordrevne er registrert. Dette kan skape problemer for internt fordrevne som er bosatt i andre kommuner enn der de er registrert.

Dårlig helsetilbud og manglende offentlige tjenester gjør at dyre private løsninger kan være den eneste muligheten for adekvat oppfølging. Offisielle serbiske tall viser at blant syke internt fordrevne og flyktninger har 64 % benyttet seg av helsevesenet, mens tilsvarende tall for befolkningen for øvrig er 67 %. For hele gruppen av internt fordrevne og flyktninger viser statistikken at 34 % anvender helsetjenesten, mens tilsvarende tall for befolkningen for øvrig er 35 %. Blant internt fordrevne og flyktninger har 25 % brukt offentlig helsetjeneste, mens 9 % har brukt private tjenester. Tilsvarende tall for befolkningen for øvrig er 29 % offentlig og 6 % privat (Statistical Office of Serbia 2009).

Asylsøkere som opprinnelig kommer fra Kosovo men som returnerer til Serbia fra tredjeland, vil kunne få gratis nødhjelp ved fremleggelse av nødpasset ("emergency travel document") som utstedes i forbindelse med retur til Serbia dersom

vedkommende ikke har pass og eventuelt ID-kort. Nødpasset vil vanligvis ha en gyldighet på 30 dager, noen ganger på 60 dager og unntaksvis på 90 dager. For regulære helsetjenester må det utstedes helseforsikringskort. Dersom vedkommende er arbeidsledig eller mottar sosialhjelp, vil vedkommende få gratis helseforsikring. Dette vil også gjelde vedkommendes familiemedlemmer (Agency for Human and Minority Rights of the Government of Serbia 2007).

7. RETT TIL SOSIALE YTELSE

Ifølge Serbias “Law on Social Welfare and Securing Social Security of Citizens” har alle borgere rett til sosialhjelp. Det er imidlertid et krav at vedkommende er registrert på et legalt bosted. Beboere på uoffisielle kollektivsentre og mange rom uten registrert bopel vil således ikke kunne kvalifisere for slik sosialhjelp (Group 484 2005a).

Offentlig statistikk pr. januar 2002 viste at 780 000 personer i Serbia mottok følgende generelle sosiale støtteordninger (IMDC 2005):

- Barnestønad, gjennomsnittlig US \$ 14 pr barn (670 000 barn)
- Månedlige familiebidrag, gjennomsnittlig US \$ 10 (93 000 personer)
- Støtte til særlig trengende (som eldre og funksjonshemmede), US \$ 23 pr måned (18 000 personer).

I samme periode skal imidlertid mindre enn 10 % av de internt fordrevne ha mottatt sosialhjelp. Dette gjaldt omkring 18 200, herunder 17 000 barn, 1 100 familiemedlemmer og 100 særlig trengende. Antallet internt fordrevne som mottar sosialhjelp, synes lavere enn deres sosiale og økonomiske situasjon skulle tilsi (IMDC 2005). Ifølge ICRC skal mellom 25-35 % av de internt fordrevne i Serbia motta sosialhjelp (ICRC 2003).

Tall fra serbiske myndigheter viser at antallet familier/hushold som mottar sosialstøtte ble redusert i perioden fra 2002 til 2007 (fra 18 % til 14,7 %). Det er fortsatt særlig familier med mange barn som mottar slik støtte. Ved å se på sosialstøtten til bare de fattige husholdningen har denne derimot økt i samme periode med 12,4 % (Statistical Office of Serbia 2009). Landinfo har ikke kunnet gjenfinne egne oppdaterte tall for de internt fordrevne.

Det er svært omfattende krav til dokumentasjon for å motta sosialhjelp, idet i alt 17 dokumenter skal være påkrevd for å få familiestøtte: 1. ID kort, 2. IDP-registreringsbevis, 3. bostedsbevis, 4. statsborgerbevis, 5. arbeidsbok eller arbeidsledighetsbevis, 6. pensjonsbevis, 7. fødselsattest, 8. dødsattest, 9. ekteskapsattest, 10. skilsmisseattest, 11. skatteattest, 12. eiendomsregisterattest, 13. skoleattest for barn, 14. attest for bekreftelse av sted for arbeid, 15. rettslig dokument på at familie ikke kan bidra til forsørgelse, 16. dokumentasjon på arv og 17. bankutskrift (ICRC 2003). PRAXIS har vist til krav om 18 dokumenter (PRAXIS

2009). Internt fordrevne som var ansatt i statlige foretak i Kosovo,¹⁰ eller som fortsatt har eiendom i Kosovo, har ikke rett til sosiale ytelser (ICRC 2003).

Ved enkelte Centre for Social Welfare skal det også ha blitt krevd dokumentasjon på permanent opphold (ikke bare midlertidig) og ha vært henvist til andre ansvarlige sentre (PRAXIS 2009).

Internt fordrevne er ofte ikke kjent med retten til å få utstedt dokumenter uten å betale administrativ avgift, som for eksempel for dokumenter utstedt for å få rett til sosialhjelp (UNHCR/PRAXIS 2007).¹¹

8. DOMSTOLSADGANG

Internt fordrevne vil som borgere av Serbia, ha tilgang til å bringe forhold i Serbia utenfor Kosovo inn for domstolene i Serbia. Det er gjort unntak for IDPs når det gjelder administrativ avgift for rettsforhandlinger ved fremleggelse av IDP-registreringsbevis.

Domstolene i Kosovo ble delokalisert til Serbia i 1999. Noen av disse domstolene fungerer ikke i det hele tatt, mens andre ikke fastsetter et rettsforhandlingsprogram (PRAXIS 2009). Serbia fortsetter å støtte et parallelt domstolssystem i enklavene i Kosovo. Disse domstolene behandler sivile saker og mindre straffesaker, men driver hovedsakelig med verifisering av sivile dokumenter og håndterer arveprosedyrer (IMDC 2007). Domstolene i Serbia og Kosovo er del av to uavhengige rettssystemer og noe formelt samarbeid er ikke etablert verken med hensyn til anerkjennelse av beslutninger eller gjennomføring av beslutningene. Internt fordrevne kan således få en dom i en eiendomssak i Kosovo fra en domstol i Serbia som ikke lar seg rettslig gjennomføre i Kosovo. Tilgang til rettssystemet i Kosovo vil være begrenset som en følge av innskrenkningene i bevegelsesfriheten for de internt fordrevne i Kosovo (IMDC 2007).

Ifølge PRAXIS skal imidlertid beslutninger fra regulære serbiske domstoler bli anerkjent i domstoler i Kosovo (Group 484 2005a). Det kan således synes å være en forskjell mellom beslutninger fra de delokaliserte domstolene i Serbia og regulære serbiske domstoler når det gjelder anerkjennelse i domstolene i Kosovo. I 2005 skal det ha blitt mulig å få anerkjent overføring av arv av eiendom ved domstoler i Kosovo etter rettslige beslutninger om arv i Serbia (Group 484 2005a).

9. FORHOLD I KOSOVO SOM PÅVIRKER INTERNT FORDREVNE I SERBIA

UNMIKs begrensende bestemmelser knyttet til salg av eiendom i etnisk blandede områder i Kosovo, forhindrer mange serbere fra å få solgt sine eiendommer og

¹⁰ IDPs som tidligere arbeidet i offentlige eide firmaer eller statlig virksomhet i Kosovo, vil kunne få utbetalt mellom 40 til 80 % av lønnen.

¹¹ Unntaket for administrative avgifter synes kun å gjelde statlige og ikke kommunale avgifter.

etablert seg på nytt i Serbia. Videre vil ikke internt fordrevne med bosted utenfor Kosovo ha rett til UNMIK- og/ eller EU-assistanse til gjenoppbygging i Kosovo, med mindre de er del av et organisert og offentlig godkjent returprosjekt.

Internt fordrevne hadde tidligere vanskeligheter med å kunne fremme krav overfor myndighetene i Kosovo i forbindelse med tap av eiendom. Dette endret seg da Kosovo Property Agency¹² åpnet flere kontorer i Serbia (UNHCR/PRAXIS 2007), men disse kontorene ble igjen stengt av serbiske myndigheter etter Kosovos uavhengighetserklæring. Ulike FN-organer, internasjonale og nasjonale NGOer er enige om at de internt fordrevne ikke har tilstrekkelig informasjon om situasjonen i Kosovo, for å kunne gjøre adekvate vurderinger med hensyn til fremtidige muligheter. UNHCR arrangerer dog “go and see”-turer til Kosovo og ulike publikasjoner om forholdene i Kosovo blir utgitt (IMDC 2005).

Fører kortregistre som ble igjen i Kosovo er ikke tilgjengelige. IDPs må betale for og bestå ny fører korttest, dersom de ikke kan fremlegge kopi av tidligere fører kort (UNHCR/PRAXIS 2007).

10. INNKVARTERING AV IDPS: KOLLEKTIVSENTRER

Flertallet av de internt fordrevne fra Kosovo er innkvartert privat. Ifølge tall fra 2003 leier 55-60 % av de internt fordrevne bolig i Serbia, 10-15 % eier egen bolig, mens 25-30 % bor hos vertsfamilier og 3-5 % i kollektivsentre (ICRC 2003). Kollektivsentre er innkvarteringsentre for flyktninger og internt fordrevne. Slike sentre er gjerne etablert i gamle skoler, fabrikklokaler eller lignende. Det finnes både offisielle og uoffisielle kollektivsentre. Offisielle sentre er drevet av det offentlige, mens uoffisielle sentre er etablert i okkuperte, gjerne privateide, bygninger (IMDC 2007).

Mange av kollektivsentrene er overbefolket og har svært lav standard. Landinfo har selv besøkt to slike sentre i 2005. En tredjedel av de internt fordrevne i kollektive sentre er over 65 år gamle. Deres sosioøkonomiske situasjon er særlig vanskelig (IMDC 2007). Ifølge tall fra den serbiske flyktningkommisæren pr. 1. juni 2009 var det 55 offisielle kollektivsentre i Serbia og 17 i Kosovo. Pr. 1. januar 2002 skal det ha vært 233 offisielle kollektive sentre. I alt er fortsatt 4 284 internt fordrevne bosatt i offisielle kollektivsentre i Serbia sammen med 1 238 flyktninger. Disse tallene gjelder både for kollektivsentre i Serbia og Kosovo. Tilsvarende tall for 1. januar 2002 var hhv. 9 448 og 17 415 (Flyktningkommisæren u.å.).¹³ I tillegg er ca. 1 000 personer bosatt i 31 uoffisielle kollektivsentre som ikke er formelt godkjent av flyktningkommisæren (US Department of State 2009).¹⁴ Internt fordrevne i uregistrerte kollektivsentre vil ha særlige problemer med bostedsregistrering og

¹² Tidligere Housing and Property Directorate (HPD).

¹³ Flyktningekommisæren har på sine hjemmesider en oversikt over de ulike offisielle kollektivsentrene med navn og hvilken kommune de er lokalisert.

¹⁴ Høsten 2007 var det åtte uoffisielle kollektivsentre i Beograd med i alt 600 beboere. Ellers i Serbia utenfor Kosovo var det på det samme tidspunktet omkring 30 uoffisielle kollektivsentre.

tilgang til humanitær assistanse. Mange beboere i uoffisielle kollektivsentre har registrert bosted hos venner, naboer eller familie for å kunne bruke denne adressen til en formell registrering av bosted (UNHCR/PRAXIS 2007). Av de internt fordrevne er det 13 % som ikke har en anerkjent adresse i Serbia. De fleste av disse er rom. Mange av de internt fordrevne rom har funnet innkvartering i eksisterende rombosettinger hvor levestandarden generelt er svært lav (IMDC 2007).

Personer bosatt i offisielle kollektivsentre vil få støtte fra den serbiske flyktningkommissæren i form av matutdeling, oppvarming, strøm og noe støtte på mer ad-hoc basis (IMDC 2007).

Serbiske myndigheter gir i utgangspunktet ingen støtte til beboere i uoffisielle kollektivsentre.¹⁵

Det er en overordnet politisk målsetning i Serbia at kollektivsentrene skal stenge. Mange offisielle kollektivsentre har stengt, men det forekommer også at flyktningkommissæren stanser støtten til sentre og trekker tilbake den offisielle godkjenningen av kollektivsentre. De nasjonale strategiene for håndtering av problemene knyttet til flyktninger og internt fordrevne inkluderer tiltak for retur til Kosovo. Slike varige løsninger gis prioritet fremfor lokal integrasjon av de internt fordrevne (ICRC 2005).

Personer som returnerer fra tredjeland, blir ikke anerkjent som internt fordrevne av serbiske myndigheter. Landinfo legger således til grunn at hjemvendte asylsøkere ikke kan ta opphold i offisielle kollektivsentre.

11. SOSIOØKONOMISKE FORHOLD OG HUMANITÆR BISTAND

International Committee of the Red Cross (ICRC) foretok undersøkelser blant de internt fordrevne i 2003 som viste at mellom 65 og 90 % av de internt fordrevne var helt eller delvis avhengige av inntekter fra et "grått arbeidsmarked" (ICRC 2003).

ICRC gjennomførte to studier i henholdsvis 2003 og 2005 for å avdekke fattigdommen blant de internt fordrevne. Anslagene på omfanget av fattigdom avdekket i 2003 ble nedjustert i 2005. Det anslås at ca. 54 % av de internt fordrevne lever i fattigdom. Manglende arbeid, mindre oppsparte midler og problemer med å selge eiendom i Kosovo bidrar til denne vanskelige situasjonen. Stenging av kollektivsentre har ført til at flere må leie på det private markedet med dertil økende utgifter (ICRC 2005).

I en rapport fra 2006 vises det til at 2/5 deler av de internt fordrevne lever i fattigdom i Serbia, mens 1/6 del lever i ekstrem fattigdom. Dette er høyere tall enn blant befolkningen for øvrig og blant flyktningene i Serbia. Det vises videre til at det er størst forskjell mellom de internt fordrevne og den øvrige befolkningen når familiens hovedforsørger ikke har høyere utdanning (UNDP 2006).

¹⁵ Beboere i de uoffisielle kollektivsentrene i Beograd skal imidlertid få utdelt brød. Enkelte uoffisielle kollektivsentre får dekket utgifter til strøm

Nye tall innhentet i 2007 viste at den prosentvise andelen fattige blant de internt fordrevne var 14, 5 % sammenlignet med 24, 6 % i 2002. Tilsvarende tall for den øvrige befolkningen av hhv. 6, 5 % og 13, 6 %. Andelen fattige blant flyktningene i Serbia viste også en markant reduksjon til 7, 4 % i 2007 fra 24 % i 2002 (Statistical Office of the Republic of Serbia 2009).

Det ble i de første årene etter 1999 etablert omfattende internasjonale hjelpeprogrammer for de internt fordrevne. I den innledende fasen mottok ca. 180 000 internt fordrevne i Serbia regelmessig støtte gjennom ICRC. Flere internasjonale organisasjoner/organer som UNHCR, UNMIK og ICRC, etablerte en egen arbeidsgruppe for å samordne arbeidet i forhold til de internt fordrevne. Det var bekymring for at utviklingsprogrammene ikke i tilstrekkelig grad inkluderte personer som fortsatt hadde behov for humanitær bistand, idet det var planlagt overføring av midler fra humanitær bistand til utviklingsbistand. Samtidig ble det trukket frem at antallet internt fordrevne med behov for humanitær bistand etter hvert hadde sunket (IMDC 2005). Etter 2005 var UNHCR den eneste store internasjonale organisasjonen som ga assistanse til de internt fordrevne (Group 484 2005b).

ICRC reduserte sitt matassistanseprogram til bare å gjelde de mest sårbare internt fordrevne, som i alt dekket 50 000 personer. UNHCRs budsjett for 2002 dekket i hovedsak støtte til internt fordrevne i kollektivsentrene. I mars 2003 bevilget EU 6 millioner € til humanitær bistand for sårbare befolkningsgrupper i Serbia, herunder internt fordrevne fra Kosovo. Midlene ble fordelt via European Commission's Humanitarian Aid Office (ECHO) til internasjonale organisasjoner som arbeidet i området. Midlene ble gitt som matassistanse til blant annet 50 000 internt fordrevne (IMDC 2005).

I 2004 etablerte ICRC et økonomisk støtteprogram i Serbia for de internt fordrevne. Målet for programmet var å integrere sårbare internt fordrevne familier i det ordinære sosialhjelpsprogrammet i løpet av 2004. Det ble gitt økonomisk støtte til 6 000 internt fordrevne familier med 30 € i måneden. Ifølge ICRCs anslag var imidlertid kun 15 % av familiene kvalifisert for ordinær familiestønad (IMDC 2005). ICRC driver ikke dette programmet i dag.(ICRC u.å.).¹⁶

UNHCR har en rekke ulike samarbeidspartnere i Serbia og støtter ulike tiltak og ordninger knyttet til IDPs og hjemvendte asylsøkere (UNHCR u.å.). UNHCR og The People's Office of the President of the Republic of Serbia inngikk en avtale (Memorandum of Understanding/MoU) i 2007 knyttet til integrasjon av internt fordrevne familier. Partene forpliktet seg i samarbeid med sine partnere, til å sammen arbeide for fremskaffe boligløsninger for de mest marginaliserte familiene for å finne varige løsninger for de internt fordrevne (UNHCR 2007).

Serbiske myndigheter har vedtatt flere strategier for å bedre den vanskelige situasjonen som mange internt fordrevne befinner seg i. Dette gjelder blant annet "National Strategy for Resolving the Problems of Refugees and Internally Displaced Persons" fra 2002, "The Poverty Reduction Strategy Paper for Serbia" og "National Strategy for Integration

¹⁶ ICRC har i en periode støttet et mikro-utviklingsprogram for IDPs, men også dette programmet synes avvirket.

of Roma”.¹⁷ UNHCR og PRAXIS viser imidlertid til at selv om disse dokumentene danner et godt grunnlag for løsning av mange av problemene til de internt fordrevne, så gjenstår det mye i forhold til selve implementeringen (UNHCR/PRAXIS 2007).

I den senere tiden vil nasjonale NGOer, med internasjonal økonomisk assistanse fortsatt støtte flyktningene og de internt fordrevne samt vanskeligstilte i befolkningen for øvrig. Dette gjelder blant annet Serbisk Røde Kors.

¹⁷ Disse dokumentene kan finnes her: <http://www.prsp.sr.gov.yu/engleski/dokumenta.jsp> [lastet ned 5. august 2009].

12. REFERANSER

Skriftlige kilder

- Agency for Human and Minority Rights of the Government of the Republic of Serbia (2007). *Information Bulletin for Returnees in the Process of Readmission*
Rapporten er tilgjengelig i Landdatabasen under Serbia/sosiale og kulturelle forhold/flyktninger og internt fordrevne.
- Agency for Human and Minority Rights of the Government of the Republic of Serbia (2007). *Information Manual for Returnees in the Process of Readmission*
Rapporten er tilgjengelig i Landdatabasen under Serbia/sosiale og kulturelle forhold/flyktninger og internt fordrevne.
- Commissariat for Refugees of the Republic of Serbia (u.å.) *Collective Centres*. Belgrade. Tilgjengelig fra <http://www.kirs.sr.gov.yu/articles/centri.php?lang=ENG> [lastet ned 26. august 2009]
- Group 484 (2005a). *Human Rights of refugees, internally displaced persons, returnees, asylum seekers and victims of trafficking in Serbia and Montenegro*. Belgrade: Group 484. Tilgjengelig fra http://www.grupa484.org.rs/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=62&Itemid=116 [lastet ned 26. august 2009]
- Group 484 (2005b). *Poverty and access to rights*. Belgrade: Group 484. Tilgjengelig fra http://www.grupa484.org.rs/files/Poverty_and_Access_to_Rights,November_2005.pdf [lastet ned 26. august 2009]
- ICRC, dvs. International Committee of the Red Cross (2003) *The vulnerability assessment of internally displaced person in Serbia and Montenegro*. Belgrade: ICRC. Tilgjengelig fra [http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/serbia-montenegro-displaced-310505/\\$File/feg-hea-serbia-montenegro-04-2005.pdf](http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/serbia-montenegro-displaced-310505/$File/feg-hea-serbia-montenegro-04-2005.pdf) [lastet ned 26. august 2009]
- ICRC (2005). *The situation of internally displaced persons in Serbia and Montenegro*. Belgrade: ICRC. Tilgjengelig fra [http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/serbia-montenegro-displaced-310505/\\$File/icrc-serbia-montenegro-idp-issues-05-2005-eng.pdf](http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/serbia-montenegro-displaced-310505/$File/icrc-serbia-montenegro-idp-issues-05-2005-eng.pdf) [lastet ned 26. august 2009]
- ICRC (u.å.). *Annual Report 2008 Western Balkan*. Geneva: ICRC. Tilgjengelig fra [http://cicr.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/annual-report-2008-western-balkans/\\$File/icrc_ar_08_western_balkans.pdf](http://cicr.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/annual-report-2008-western-balkans/$File/icrc_ar_08_western_balkans.pdf) [lastet ned 26. august 2009]
- IDCM, dvs. International Displacement Monitoring Centre (2005, 27. september). *Profile of Internal Displacement, Serbia and Montenegro. Compilation of the information available in the Global IDP Database of the Norwegian Refugee Council*. Geneva: Norwegian Refugee Council / Global IDP Project. Tilgjengelig fra <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4051dda14.html> [lastet ned 26. august 2009]
- IDMC (2007, 10. desember). *Serbia: Final status for Kosovo – towards durable solutions for IDPs or new displacement risk?* Geneva: International Displacement Monitoring Centre. Tilgjengelig fra <http://www.internal->

[displacement.org/8025708F004BE3B1/\(httpInfoFiles\)/4826BE4AE040C44AC12573AD00534FF7/\\$file/serbia%20overview%20dec07.pdf](http://displacement.org/8025708F004BE3B1/(httpInfoFiles)/4826BE4AE040C44AC12573AD00534FF7/$file/serbia%20overview%20dec07.pdf) [lastet ned 26. august 2009]

- Landinfo (2006, mars). *Redegjørelse for tjenestereise til Serbia april 2005*. Oslo: Landinfo. Tilgjengelig fra http://www.landinfo.no/asset/160/1/160_1.pdf [lastet ned 26. august 2009]

Selve rapporten fra tjenestereisen (*Serbia – Internt fordrevne og helsevesenet*) er unntatt offentlighet og kun tilgjengelig i Landdatabasen, under Serbia / Landinfo publikasjoner / Reiserapport.
- PRAXIS (u.å.). *Belgrade: Lower Fees for Registry Book Certificates*. Belgrade: PRAXIS. Tilgjengelig fra http://www.praxis.org.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=55 [lastet ned 26. august 2009]
- PRAXIS (2005. 18. oktober). *Announcement of Easier Access to Personal Documents for Internally Displaced Persons from Kosovo*. Belgrade: PRAXIS 2005. Tilgjengelig fra [http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/\(httpDocuments\)/4F4F950A4D086EDD802570B70059FAAA/\\$file/Praxis+PR+personal+documents+051018.pdf](http://www.internal-displacement.org/8025708F004CE90B/(httpDocuments)/4F4F950A4D086EDD802570B70059FAAA/$file/Praxis+PR+personal+documents+051018.pdf) [lastet ned 26. august 2009]
- PRAXIS (2009, mars). *Protection of Internally Displaced Persons in Anticipation of a Durable Solution*. Belgrade: PRAXIS. Tilgjengelig fra http://74.125.77.132/search?q=cache:y7WxP17_14YJ:www.praxis.org.rs/index.php%3Foption%3Dcom_docman%26task%3Ddoc_download%26gid%3D136+%22law+on+payment+of+contributions+%22+Serbia&cd=2&hl=en&ct=clnk [lastet ned 26. august 2009]
- Statistical Office of the Republic of Serbia (2009). *Living standard measurement study Serbia 2002-2007*. Belgrade: Statistical Office. Tilgjengelig fra <http://webzrzs.statserb.sr.gov.yu/axd/en/azs.htm> [lastet ned 26. august 2009]
- UNDP (2006). *At Risk: Roma and displaced in Southeast Europe*. Bratislava: UNDP. Tilgjengelig fra <http://europeandcis.undp.org/home/show/A3C29ADB-F203-1EE9-BB0A277C80C5F9F2> [lastet ned 26. august 2009]
- UNHCR/PRAXIS (2007, mars). *Analysis of the Situation of Internally Displaced Persons from Kosovo in Serbia. Law and Practice*. Geneva: UNHCR. Tilgjengelig fra <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/4704bff72.pdf> [lastet ned 26. august 2009]
- UNHCR (u.å). *Re-Admission/Re-Integration Task Force*. Belgrade: UNHCR. Tilgjengelig fra <http://www.unhcr.org.yu/utls/File.aspx?id=176> [lastet ned 26. august 2009]
- UNHCR (2007). *Memorandum of Understanding*. Beograd: UNHCR. Tilgjengelig fra http://www.grupa484.org.rs/files/Poverty_and_Access_to_Rights,November_2005.pdf [lastet ned 26. august 2009]
- US State Department (2009, 25. februar). *2008 Country Reports on Human Rights Practices – Serbia*. Washington DC: US State Department. Tilgjengelig fra <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2008/eur/119103.htm> [lastet ned 26. august 2009]

- Utenriksdepartementet (2008, 28. mars). *Norge anerkjenner Kosovo som selvstendig stat*. Oslo: UD. Tilgjengelig fra http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/Pressesenter/pressemeldinger/2008/norge_kosovo.html?id=505130 [lastet ned 26. august 2009]
- Utlendingsnemnda (UNE) (2009). *Årbok 2008*. Oslo: UNE

Muntlig kilder:

- Minority Rights Centre, intervju i Serbia i 2005 og 2007
- PRAXIS, intervju i Serbia i 2007
- PRAXIS, e-post av 13. august 2009